

Hizkia versus Goliat.

Tekstuele, intratekstuele en intertekstuele overwegingen bij 2 Koningen 20:1-11

Deze bijdrage beschrijft *hoe* het cognitieve leesproces *verloopt* wanneer een lezer zich door de massoretische tekst 2 Koningen 20:1-11 (A⁺) laat (bege)leiden en tot welke terugkoppelende leesbewegingen hem dit binnen Hizkia's verhalenkrans 2 Koningen 18:13-19:37 (A) aanzet. Interessant is de vraag tot *welke* beeldvorming van de narratieve Hizkia dit leidt.

Verbreedt de lezer – gestuurd door talige en literaire *déjà lus* – via terugkoppelende bewegingen zijn leesdomein van A-A⁺ tot het literaire corpus over Israëls koningen in Samuël-Koningen dan verkrijgt hij informatie uit de eerdere tekst 1 Samuël 17 (B). Deze doet hem zijn voorstelling van Hizkia retroactief herijken. *Talige, literaire en intertekstuele observaties* en zorgvuldige controles van de lees- en interpretatieprocessen leiden tot toetsbare resultaten. Die worden ter beoordeling aan de lezers van deze bijdrage voorgelegd.

In een eerste fase wordt het startverhaal A⁺ door ondergetekende colometrisch¹ gepresenteerd, vertaald² en *cursorisch tekstueel* gelezen. Lezen is immers een lineaire bezigheid die de lezer tot verschillende (voortschrijdende) activiteiten verplicht: denkoperaties uitvoeren, vragen stellen en beantwoorden, ideeën formuleren, associaties leggen, enz. Tijdens het lezen fungeert een tekst dus als *een sturend programma*. Het helpt vragen te beantwoorden over het *wie, wat, waar en wanneer* in de tekst en leidt de lezer uiteindelijk naar zijn bestemming, nl. de tekst verstaan.

Een aantal onduidelijkheden in de tekst nopen de lezer op te zoek te gaan naar opheldering. Daarom volgt in een tweede fase een *intratekstuele* lezing waarin de aan A⁺ voorafgaande context A wordt betrokken. De lezer krijgt dan niet alleen oplossingen aangereikt maar dit noopt hem ook om zijn Hizkiabeeld bij te stellen.

Ten derde wordt al lezend gekeken naar *intertekstuele* relaties tussen de teksten A-A⁺ en 1 Samuël 17 (B). Beide teksten behoren immers tot het genre van het oorlogsverhaal. De geobserveerde

---

¹ Colometrische indelingen volgens de masoretische hoofddelers vormen een efficiënt hulpmiddel om het lineaire leestraject weer te geven. Het Hebreeuws idioom wordt erdoor maximaal zichtbaar.

² Een *woord-voor-woord* of idiolecte vertaling is *teveel* in strijd met het Nederlands idioom. Een dynamisch equivalente vertaling is evenmin opportuun omdat het risico tot *téveel* interpreteren te groot wordt. Een *woordgroep-per-woordgroep* vertaling of syntagmatische vertaling – zonder in automatismen te vervallen – sluit o.i. het meest aan bij de Masoretische Tekst. Afgezien van de verschillen met het parallelverhaal in Jesaja 36-38 (dat wij hier niet in ons onderzoek betrekken) zijn er nauwelijks tekstkritische varianten van belang te signaleren en blijft de MT zoals de BHS hem aanbiedt het leesobject.

overeenkomsten en verschillen blijken na beschrijving en evaluatie eveneens een invloed te hebben op Hizkia's beeldvorming.

Uiteindelijk wordt de balans opgemaakt omtrent de cognitieve beeldvorming van de narratieve Hizkia op grond van de aangewende leesmethode. Hoewel deze synchrone lezing het terrein voorbereidt voor diachronische vraagstellingen en overwegingen (op grond van literair-, redactie- en compositie-kritische analyses) blijven deze – hoe essentieel ook – hier achterwege vanwege de beperking van deze bijdrage.

Tekstueel lezen van Hizkia's ziekteverhaal in 2 Koningen 20:1-11 (A⁺)

- 1a In die dagen werd **Hizkia** dodelijk ziek.
 b En toen kwam tot hem **Jesaja**, de zoon van Amoz, de profeet.
 c En toen zei hij tot hem:
 d Zo zegt **JHWH**:
 e Stel je huis op orde,
 f ja sterven zul jij en niet zul je nog leven.
 2a En toen keerde hij zijn gezicht naar de muurwand
 b en toen bad hij tot **JHWH**:
 3a Och, **JHWH**!
 b Herinner je toch, dat ik ben gegaan voor jou in trouw en met een onverdeeld hart
 c en aan het goede dat ik in jouw ogen heb gedaan.
 d En toen weende **Hizkia** veel tranen.
 4a En het gebeurde dat **Jesaja** (nog) niet was weg gegaan uit de middelste voorhof,
 b dat het woord van **JHWH** kwam tot hem:
 5a Keer terug en zeg tot **Hizkia, de vorst van mijn volk**:
 b Zo zegt **JHWH, de God van David jouw voorvader**:
 c Ik heb jouw gebed gehoord.
 d Ik heb jouw tranen gezien;
 e zie, ik zal jou nu genezen;
 f op de derde dag zul jij optrekken naar het huis van **JHWH**.
 6a en ik zal aan jouw levensdagen vijftien jaar toevoegen
 b en **uit de handpalm van de koning van Assur zal ik jou en deze stad redden**
 c en ik zal **deze stad beschermen** om mij en om **David mijn dienaar**.
 7a En toen zei **Jesaja**:
 b Neem een vijgenkoek.
 c En toen namen zij (die) en legden hem op de zweer.
 d En toen leefde hij.
 8a En toen had **Hizkia** gevraagd aan **Jesaja**:
 b Wat is **het teken** dat **JHWH** mij zal genezen?
 c en dat ik zal optrekken op de derde dag naar het huis van **JHWH**?
 9a En toen antwoordde **Jesaja**:
 b Dit zal voor jou **het teken** zijn namens **JHWH**,
 c Ja, **JHWH** zal doen de zaak die hij heeft gesproken:
 d **Vooruitgaan** zal de schaduw tien treden?
 e Of zal zij **terugtrekken** tien treden?
 10a En toen zei **Hizkia**:
 b Het is gemakkelijk voor de schaduw om naar **beneden te gaan** tien treden.
 c Nee! **Terugtrekken** moet de schaduw naar achter tien treden.
 11a En toen riep **Jesaja de profeet** tot **JHWH**,

- b En toen deed hij terugtrekken de schaduw op de treden
 c waarop zij was afgedaald op de treden van Achaz, naar achter tien treden.

S.E. Fish vat lezen op als iets dat de lezer *doet*. Hij onttrekt geen betekenis aan een tekst maar – via een strategie waaraan hij medewerking verleent – construeert hij betekenis. Bij het lezen van de eerste zin van een groter geheel moet hij verschillende denkoperaties uitvoeren en daaruit zijn keuze maken. Hij anticipeert een woord, een begrip, een idee, en ontdekt hij verder lezende dat wat hij verwachtte wel of niet gebeurt. Hij moet zich dus telkens opnieuw oriënteren en soms teruggrijpen naar wat hij eerder gelezen heeft. Volgens Fish maakt dit gebeuren (*event*) zelf de betekenis van de zin uit. Het is gebaseerd op de interne logica van de *grammaticale* uiting. Terwijl de lezer zich voortbeweegt, wordt hij in zijn denken tot reageren aangezet.

Zijn respons op het vijfde woord van een zin is het product van zijn eerdere responsen (op het eerste, tweede, derde en vierde woord). Terwijl hij verder leest, worden op grond van alle vorige momenten dingen duidelijk die dit eerst niet waren en hem ertoe dwingen zijn vorige denkbeelden bij te stellen. Zo wordt de lezer tussen alternatieve duidingen heen en weer gestuurd. Zijn ervaring is er dus één van onbepaaldheid omdat de tekst eerst geeft en dan weer terugneemt. Deze betekenis in het denken van de lezer heeft dus slechts een tijdelijk karakter, omdat zij bij het verder lezen opnieuw verschuift.³

Dit gebeurt ook bij dit Hizkiverhaal (2 Kon. 20:1-11) dat een duidelijke eenheid vormt⁴ en uit drie gerelateerde scènes bestaat. Hizkia's ziekte (1-3), genezing (4-7) en zijn vraag om een teken als garantie (8-11) passeren de revue.

Scène 1 – Hizkia zal sterven (1-3)

'In die dagen' (1a) verwijst naar het veertiende jaar van zijn regering – waarover latere meer – waarin Hizkia ernstig ziek wordt. Jesaja komt hem rechttoe rechtaan melden dat hij zijn testament moet opmaken (1b-f). De koning bidt onder bittere tranen (2-3). Hij wijst JHWH erop dat hij altijd 'in trouw en met een onverdeeld hart voor [zijn] gezicht is gegaan'. Hizkia gebruikt hier bewoordingen die doen denken aan Davids relatie met JHWH (zie o.a. 1 Kon. 3:6 en 11:4). Hij vult dit nog aan met 'het goede (*thōv*) in jouw (i.e. JHWH's) ogen dat ik heb gedaan'. Hij bedoelt daarmee dat hij dit altijd gewoon was zoals 2 Koningen 18:3 dit met het equivalente 'wat het *recht* (*jāsjar*)' formuleert.

Scène 2 – Hizkia zal leven (4-7)

JHWH reageert onmiddellijk op Hizkia's smeken. De profeet moet zijn aankondiging *stante pede* terugdraaien. Jesaja bericht de koning dan o.a. dat hij nog vijftien jaren aan zijn leven toegevoegd

³ S.E. Fish, 'Literature in the Reader: Affective Stylistics' in: Tompkins, J.P. (ed.), *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*, Baltimore & London, 1980, 70-73.

⁴ H. Jagersma, *2 Koningen 2*, Kampen 2010, 138.

krijgt! Vanwege Hizkia's bidden? Zijn tranen? Zijn verwijzing naar zijn correct gedrag tijdens zijn leven *à la David*? Zwicht JHWH om Hizkia? Zichzelf? Jeruzalem? David? De relatie *JHWH-David-Hizkia* speelt zeker mee. JHWH noemt Hizkia immers 'vorst van mijn volk' (d.i. een bij David passende titulatuur: 2 Sam. 7:21; 2 Sam. 7:8). Tevens presenteert hij zichzelf als 'de God van je voorvader David' (2 Kon. 20:6). Jesaja laat op de ontstoken plek een plak 'gedroogde vijgen' leggen (NBV).⁵

Dit ziekteverhaal komt dus met een heldere plot volgens de klassieke vorm van de piramidestructuur⁶ of piramidepatroon⁷:

<i>inleiding:</i>	Hizkia wordt dodelijk ziek
<i>opkomende handeling:</i>	Jesaja kondigt zijn dood aan
<i>verwikkeling of obstakel:</i>	Hizkia bidt en weent
<i>climax:</i>	Jesaja moet terugkeren en aankondiging terugdraaien
<i>keerpunt:</i>	JHWH verhoort Hizkia
<i>ontknoping:</i>	JHWH belooft genezing en redding
<i>afnemende handeling:</i>	vijgenkoek op de zweer
<i>slot:</i>	Hizkia leeft

Dit leesparcours bepaalt *hoe* de lezer in zijn denken *door de tekst wordt gestuurd*. Het handelingsverloop presenteert zich met samenhangende reeksen of *sequenties*⁸ van handelingen.⁹ De banaliteit van zo'n indeling bewijst volgens R. Barthes dat het om een quasi universele regel van narratieve (structurele) grammatica gaat.¹⁰ Binnen de scènes van A⁺ tonen de narratieve sequenties een parallel verloop met een dubbele focus: i. Hizkia wordt ziek en geneest en ii. hij bidt en JHWH verhoort. Begrippenparen bepalen deze binaire thematiek:

⁵ Een knipoog naar de 'gedroogde dadels en rozijnen' die David aan het volk uitdeelt (2 Sam 6:19)?

⁶ G. Freytag, *Technik des Dramas*, Leipzig 1886⁵ of *Technique of the Drama*, Chicago 1908 in: Ska, J.L., "*Our Fathers Have Told Us*". *An introduction to the Analysis of Hebrew Narratives*, Rome 2000, 20.

⁷ H. Jagersma noemt dit het 'piramidepatroon'. *Genesis 1:1 – 25:11*, Nijkerk 1995, 9.

⁸ R. Barthes, 'Analyse structurale d'un texte narratif: "Sarrasine" de Balzac. Compte rendu d'enseignement à l'Ecole pratique des hautes études '67-68'. *Oeuvres complètes*, Vol. 2 Paris, 1994, 197-199. De Nederlandstalige term is van Herman & Vervaeck, *Vertelduivels. Handboek verhaalanalyse*. Antwerpen 2001, 55.

⁹ Herman en Vervaeck menen dat Barthes' systeem minder last heeft van ingewikkelde reeksen van transformaties en niet uitgaat van vooraf vastgelegde schema's (*Vertelduivels* 57).

¹⁰ Barthes, 'Analyse structurale' 197-199.

- *chālāh lāmūt*¹¹ / *dodelijk ziek* - 1a
  - *bō'* / *komen* (i.e. *profeet* + *JHWH's woord*) - 1b
    - *mēt* / *sterven* - 1f
      - *hitppallēl* / *bidden* - 2b
        - *bākāh* / *wenen* - 3d
  - *sjūv* / *terugkeren* (i.e. *profeet* + *JHWH's woord*) - 5a
    - *sj^ema'* / *horen* - 5c
      - *rā'āh* / *zien*
- *rāfā'* / *genezen* - 5b
  - *chājāh* / *leven* - 7a

JHWH's belofte op een verlengd leven krijgt een dubbele aanvulling: redding van Hizkia en redding van deze stad uit de macht van Assurs koning. De tweevoudige vermelding van *hā'ir hazzōt* / *deze stad* focust de lezer zeer gericht op Jeruzalem.

Scène 3 – Hizkia vraagt en krijgt een teken (20:8-11)

De verteller bouwt met 8-11 een flashback in die zich situeert tussen JHWH's belofte (5-6) en Hizkia's effectieve genezing (7). Daarin rapporteert hij Hizkia's vraag om een garantiebewijs in de vorm van een teken (8). Twijfelt hij aan JHWH's belofte? Is hij alleen maar bezorgd om zijn eigen *genezing* of ook om zijn en Jeruzalems *bevrijding*? Jesaja stoort er zich niet aan en willigt zijn verzoek in. De profeet wijst naar de schaduw op de *m^a'ālōt* / treden van Achaz¹² en laat de koning zelf bepalen of deze zich voor- of achteruit moet bewegen. Alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is! De zon die op haar baan in een hogere versnelling zou moeten gaan of – sterker nog – op haar schreden zou moeten terugkeren? Enkele bijbelvertalingen geven tien treden op de trap' terwijl andere opteren voor 'tien graden op de zonnewijzer'.¹³ Om welke constructie¹⁴ het hier ook gaat, Hizkia verlangt dat de schaduw zich tien treden 'terugtrekt' (*sjūv*). Een dergelijk bovennatuurlijk gebeuren vindt hij spectaculairder en dus overtuigender. En het gebeurt!

¹¹ Hebreeuwse woorden worden in een vereenvoudigde transcriptie weergegeven conform de methode in de serie *Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel* onder de redactie van H. Jagersma en K.A.D. Smelik.

¹² H. Jagersma vraagt zich af 'of de vermelding van Achaz tegelijk een contrast tussen vader en zoon geeft', Jagersma, *2 Koningen* 2 143.

¹³ Resp. NBG, LEI, GNB, NB, WV, TOB, RSV en SV, NBV, NIV, KJV.

¹⁴ J. van Dorp, 'De zonnewijzer van Achaz in Hoofddorp', *Met Andere Woorden* 30,2 (2011), 2-8, bespreekt verscheidene reconstructies van de *maïlot achaz*. Zie ook het artikel 'Prikklok uit farao's tijd gevonden', *De Standaard*, 21 maart 2013, D 8.

Op zijn vraag om een teken dat hij wel degelijk op de derde dag naar de tempel zal optrekken, komt er een gesprek tussen profeet en koning. Het gaat over bewegingen die heen (vooruit) en weer (achteruit) gaan:

- → *hālag* / (vooruit)gaan (pf.) - 9d ← **sjūv** (ipf.) / **terugtrekken** - 9e
- → *nāthāh* / naar beneden gaan (inf.) - 10a ← **sjūv** (ipf.) / **terugtrekken** + *āchōrannīt* / naar achter - 10d
- ← **sjūv** (hi.) / **doen terugtrekken** - 11a
- → *jārad* (pf.) / was afgedaald - 11b
- + ← *āchōrannīt* / naar achter - 11c

Binnen deze (slechts) vijftien enkelvoudige zinnen (8-11) valt een compacte concentratie op van repetitieve nomina en verba. Zij bepalen de lezer heel direct bij dit quasi mechanisch gebeuren. teken (2x); schaduw (4x); tien (5x) treden (6x) en terugtrekken (3x) versus (vooruit) gaan (9d) + naar beneden gaan (10b) + afdalen (11c).

Dit korte ziekteverhaal is wel boeiend maar helemaal niet zo transparant. Het scheept de lezer met een aantal vragen op:

1. in zijn gebed wijst Hizkia op zijn onberispelijk (thora)gedrag tegenover JHWH. Het door hem aangewende verbum (*hithallakhtī* / *ik ben gegaan*) heeft een duratieve betekenis en onderstreept zijn iteratief en gebruikelijk gedrag.¹⁵ Mogelijk daarom begrijpt hij – samen met de lezer – niet dat hij voortijdig moet sterven! Dit is immers tegenstrijdig met de deuteronomistische blauwdruk van het thoragedrag dat een lang leven genereert (Deuteronomium 5:33; 28:1-14). Hoe valt die contradictie te verklaren?
2. JHWH draait zijn beslissing onmiddellijk terug! Had hij zich vergist en wil hij het goed maken? Of zetten Hizkia's groot verdriet en smeekgebed hem tot medelijden aan?
3. hoe kan de – in één adem genoemde – volledige genezing van Hizkia en de bevrijding van hem en van Jeruzalem worden verklaard? Wat hebben zij met elkaar te maken?
4. hoe valt te verklaren dat het gebed van een doodziek mens naast een volledige genezing zijn persoonlijke en de redding van zijn stad uit de macht van de vijand genereert?
5. hoe kan een verzoek om een teken JHWH ertoe brengen om de kosmos te ontregelen?¹⁶

¹⁵ Zie o.a. M. Cogan & H. Tadmor, *II Kings*, New York 1988, 254.

¹⁶ Zo stelt ook H. Jagersma dat wat er over de 'tien treden' wordt gezegd, tegen alle menselijke logica ingaat. Jagersma, *2 Koningen* 2, 143.

Deze anomalieën¹⁷ of ongrammaticaliteiten sturen de lezer aan om naar antwoorden op zoek te gaan¹⁸. Lectuur van de voorgaande teksten en *déjà-lus* over Hizkia bieden daarbij mogelijk een uitkomst. Het loont o.i. om terug te koppelen naar de voorafgaande tekst binnen Hizkia's verhalencyclus 18-20. Daarin besteedt de verteller opmerkelijk veel tekst aan het cruciale veertiende regeringsjaar van Hizkia. Na de proloog (18:1-12 = A*) zijn er de verhalen over de belegering van Hizkia en Jeruzalem en de beëindiging ervan (18:13-19:37 = A) en over Hizkia's ziekte en genezing (20:1-11 = A+).

Intratekstueel lezen: 2 Koningen 20:1-11 (A+) ← Koningen 18-19 (A)

De lezer die 2 Koningen 18-19 (A*-A) al eerder heeft gelezen merkt dat het grootste deel (18:13-19:37 - A) aan Jeruzalems beleg is gewijd: de Assyrische koning Sanherib heeft Juda's koning Hizkia in een vaste greep. In de Assyrische annalen pocht hij dat hij hem als een vogel in zijn kooi heeft opgesloten.¹⁹ In 701 voor de gewone jaartelling loopt deze Sanherib inderdaad heel Juda onder de voet (2 Kon. 18:13). Hizkia knipmest voor hem (14-15) zoals zijn vader Achaz dat ruim twintig jaar eerder voor de Assyrische Tiglat-Pileser deed (16:8).²⁰ Onmiddellijk betaalt hij de loodzware schatting! Het zilver en het goud daarvoor haalt hij – net zoals Achaz – *eerst* uit JHWH's tempel en *dan* uit zijn eigen paleis. Ter wille van de overweldiger sloopt ook hij een deel van Gods huis. Komt hij hiermee op het vlak van een gebrek aan vertrouwen in JHWH op één lijn te staan met zijn vader Achaz?

Hizkia's hoop dat Sanherib hem en Jeruzalem verder met rust zal laten blijkt een foute inschatting. De Assyriër doet een grote troepenmacht tegen Jeruzalem optrekken. Als koning van Juda en Jeruzalem ervaart hij dit als een zeer grote crisis.²¹ Dat blijkt uit het verdere verhaal met de volgende scènes:

18:13-16	Sanheribs veldtocht tegen Juda in Hizkia's 14 ^{de} jaar. Hij betaalt schatting
18:17-25	Assyrische legermacht voor Jeruzalems muur 1 ^{ste} toespraak van Sanheribs gezanten tot Hizkia's gezanten
18:26-37	2 ^{de} toespraak van Sanheribs gezanten tot het volk op Jeruzalems muur
19:1-5	Hizkia's rouw en vraag aan Jesaja om tot JHWH te bidden
19:6-7	JHWH's belooft terugtocht van Assurs koning
19:8-13	3 ^{de} toespraak van Sanheribs gezanten tot Hizkia

¹⁷ Cogan & Tadmor hebben het over "several inconsistencies" zonder dat zij die benoemen, Cogan & Tadmor, *II Kings* 256.

¹⁸ M. Riffaterre, *'La trace de l'intertexte', la Pensée* 215, octobre 1980, 4-18.

¹⁹ J.B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1969³, 288.

²⁰ Activeert Hizkia zodoende Achaz' metaforisch gegenereerde schaduw over Juda en Jeruzalem? R. Van Moere 'Hizkia zit in de schaduw', *Interpretatie* 21-3 (2013), 8-11.

²¹ "Uit alles blijkt dat Hizkia tot en met wanhopig is", Jagersma, *2 Koningen* 2 102.

19:14-19	Hizkia's belijdenis en gebed om verlossing
19:20-34	JHWH antwoordt op Hizkia's gebed
19:35-37	Jeruzalems bevrijding en Sanheribs terugtocht
20:1-11	Hizkia's ziekte en genezing in zijn 14 ^{de} regeringsjaar

Eerste toespraak (18:17-25)

Voor Jeruzalems muren probeert een driekoppig Assyrisch gezantschap Hizkia's drie vertegenwoordigers op de muren tot de overgave van de stad aan te sporen. Het tracht in Sanheribs naam Hizkia – die zich niet laat zien – samen met de inwoners met een bijzonder lange toespraak politiek te intimideren. Het betoogt dat Juda's koning maar beter op niemand moet *bāthach* / *vertrouwen* en onderstreept dit met een zevenvoudige herhaling van zijn stamconsonanten.²² Niet op Egypte, want Farao's wagens en ruiters hebben immers geen verhaal tegen Sanheribs 2.000 paarden en ruiters. Op JHWH vertrouwen heeft ook geen zin omdat die volgens de grote koning Sanherib een machteloze god is. Leverde Hizkia zelf daartoe niet het bewijs door naar eigen goeddunken diens hoogten en altaren te verwijderen (18:22)? Bovendien pretendeert Assurs koning heel arrogant dat JHWH zelf hem heeft opgedragen om Juda te verwoesten (18:25).

Tweede toespraak (18:28-37)

In de tweede toespraak sluiten Sanheribs gezanten met klem en sarcastisch uit dat ook maar iemand Jeruzalem zou kunnen *nātsal* / *redden*. Dit verbum laten zij niet minder dan negen keer resoneren.²³ Hizkia kan dat niet en ook JHWH niet. De goden van de onderworpen volken konden immers evenmin op tegen Assurs koning. Heel krachtig benadrukken de mannen aan de voet van Jeruzalems muur dat de belegerde inwoners zich maar niet moeten laten misleiden door Hizkia als hij hen al zou willen aansporen om op JHWH te *vertrouwen* (18:30) En Hizkia intussen? Die laat zich niet zien!

Sterk onder de indruk brengen de drie vertegenwoordigers van de koning met gescheurde kleren verslag uit. Hizkia schrikt zodanig dat ook hij zijn kleren scheurt en vol wanhoop de tempel binnengaat. Tegelijk stuurt hij een delegatie naar Jesaja – aan wie de verteller de bijstelling *hannāvī* / *de profeet* toevoegt – om tot JHWH te bidden (19:1-4). Hizkia blijkt zich dus te schromen om dat zelf te doen maar intussen is hij wel verontwaardigd dat Sanherib het aandurft om *l'chārēf* ^{ve}*lōhīm chaj* / *te tarten de levende God* (19:4)!²⁴ Vrijwel direct hoort hij via de profeet JHWH's geruststellende

²² 2 Kon. 18:19d [2x], 20b, 21a, 21b, 22b, 24c.

²³ 2 Kon. 18:29c, 30b [2x], 32g, 33a [2x], 34b, 35b, 35c.

²⁴ P. D. Miller stelt dat het bij *chēppāh* gaat om 'een beschimping (*taunt*) tegen iemands macht en status'. *Israelite Religion and Biblical Theology: Collected Essays*, Journal for the Study of the Old Testament, Supplements Series 267, Sheffield 2000, 226

woorden: ‘wees niet bang’, Sanherib zal naar zijn land *sjūv* / *terugtrekken* waar ‘ik hem door het zwaard zal vellen’ (19:6-7). JHWH blijkt behoorlijk boos! In plaats van *chārēf* / *tarten* gebruikt hij het sterkere *gādaf* / *beledigen* (i.e. *lasteren* of *blasfemer*en).

Derde toespraak (19:10-13)

Als Sanheribs gezanten nog eens voor Jeruzalems muren verschijnen, brengen zij met hun derde toespraak een boodschap voor de *mèlèg j’hūdā* / *koning van Juda* (19:10). Zij komt in een brief met de mededeling dat Hizkia absoluut niet op zijn God moet *vertrouwen*. JHWH zal immers niet kunnen beletten dat Jeruzalem in zijn handen valt. Van *nātsal* / *redden* zal beslist geen sprake zijn (11)!

Andere goden waren immers ook machteloos tegen Sanherib (19:12-13)! Vanwege deze Assyrische brief besluit Hizkia ‘*ālāh bēt jhwh* / *op te trekken naar het huis van JHWH*’ (14). Dit keer gaat hij er binnen zonder eerst zijn kleren te scheuren, zonder een rouwgewaad aan te doen én ... zonder Jesaja’s hulp! Heel alleen staat hij voor JHWH en bidt deze keer zelf (14-19). Vastberaden met een dubbele krachtige belijdenis: ‘jij bent God, jij alleen’ (15) en ‘jij JHWH, alleen bent God’ (19). Hij zegt tegen JHWH ‘jij hebt hemel en aarde gemaakt’ (15) terwijl de goden van de door de Assyriërs overwonnen volken toch maar door mensen zijn gemaakt (18). Ertussenin stelt hij heel verontwaardigd dat Sanherib met zijn woorden de bedoeling heeft *om de levende God te tarten* (16)! Smekend sluit hij af met *hōsjī’ēnū nā mījjādō* / *verlos ons toch uit zijn hand* zodat alle koninkrijken *jēd’ū* / *weten* dat jij JHWH alleen God bent (19). Hier dus geen wanhopige maar een bijzonder kordate Hizkia (17)! Via Jesaja laat JHWH hem weten dat hij niet tevergeefs heeft gebeden (19:20). Verder bevestigt hij zijn eerdere toezegging dat Sanherib naar zijn land zal *sjūv* / *terugtrekken* (19:6-7, 33). In zijn hybris heeft hij JHWH immers *getart en beledigd* en daarom mag hij niet in Jeruzalem *bō’* / *komen* (19:33-34). En zo gebeurt het ook (19:36)!

De narratieve sequenties in A (2 Kon. 18:13-19:26) presenteren opnieuw – net zoals in A⁺ (20:1-11) – een heen en weer gaande beweging met gerelateerde data omtrent het wel en niet redden:

▪ *’ālāh* / *optrekken* + *bō’* / *komen*

⋮

▪ *lō nātsal* / *niet redden*

⋮

▪ *hitpallēl* / *bidden*

▪ *nātsal* / *redden*

▪ *sjūv* / *terugtrekken* + *lō bō’* / *niet komen*

Oorlogsverhaal (18:13-19:37 - A) en ziekteverhaal (20:1-11 - A⁺)

Tijdens het cursorische lezen van het oorlogsverhaal vallen een aantal gelijkenissen met het ziekteverhaal op.²⁵ Het lijkt de moeite om te onderzoeken of beide verhalen over voldoende inhoudelijke of formele parallellen beschikken om van een reële herkenning – en dus van een effectieve correlatie – te kunnen spreken. Indien dat zo is dan gaat het om een onderlinge afhankelijkheid of betrokkenheid met een mogelijke invloed van de *eerdere* tekst (A) op de *latere* tekst (A⁺) en (zelfs) omgekeerd.

De vraag is dan of er (werk)woorden, namen van personen en plaatsen en thema's voorkomen die bij A⁺ een *déjà-lu* gevoel oproepen en als sporen of indicatoren fungeren die de lezer doen terugkoppelen naar identieke of analoge (i.e. homologe) gegevens in A.

Retrograde leesbewegingen: 2 Kon. 18:13-19:37 (A) ← 2 Kon. 20:1-7 (A⁺)

- Lexicale en syntactische analoge woord(groep)en

hitpallél / bidden + *t^efillā* / *gebed* + sjāma^ʿ / horen

m.b.t. Hizkia

←	
19:4 jij zult opheffen een <i>gebed</i>	20:2 hij bad tot JHWH
19:15 Hizkia bad voor JHWH's gezicht	20:5 ik heb jouw <i>gebed</i> <u>gehoord</u>
19:20 wat jij hebt gebeden tot mij ... heb ik <u>gehoord</u>	

ʿalah (+ *bō*) / **optrekken** (+ *komen*) / bēt jhwh / het huis van JHWH

m.b.t. Hizkia

←	
19:1 hij <i>kwam</i> <u>het huis van JHWH</u> binnen	20:5 op de 3 ^{de} dag zul jij optrekken naar <u>het huis van JHWH</u> ;
19:14 hij trok op naar <u>het huis van JHWH</u>	20:8 zal ik op de 3 ^{de} dag optrekken naar <u>het huis van JHWH</u> ?

hā'ōt / **het teken**

m.b.t. Hizkia

←	
19:29 dit zal voor jou het teken zijn	20:8 wat is (het) teken dat JHWH mij zal genezen?
	20:9 dit zal voor jou het teken zijn van JHWH's kant

²⁵ Hoewel I. Provan opmerkt dat dit verhaal *na* dat van Sanherib komt, ziet hij niet in hoe Hizkia's ziekte in verband staat met de gebeurtenissen in 18:13-19:36, I.W. Provan, *1 and 2 Kings* (NIBC), Peabody 1995, 263.

hā'ir hazzōt / deze stad + nātsal / redden // jāsha' / verlossen // nāgan / beschermen

m.b.t. Hizkia en Jeruzalem

←	
19:34 ik zal deze stad <u>beschermen</u> om haar te verlossen ...	20:6b uit de handpalm van de koning van Assur zal ik jou en deze stad <i>redden</i>
	20:6c en ik zal deze stad <u>beschermen</u>

kō 'āmar jhwh / zo zegt JHWH

m.b.t. Hizkia

←	
19:6 zo zegt JHWH	20:1 zo zegt JHWH
19:20 zo zegt JHWH de God van Israël	20:5 zo zegt JHWH , de God van David jouw vader
19:32 zo zegt JHWH	

l'ma'an(ī) / om (mij) en David mijn dienaar

m.b.t. JHWH

←	
19:34 om mij en om David mijn dienaar	20:6 ... om mij en om David mijn dienaar

- Markante analoge antithetische data: *optrekken* versus *terugtrekken*

'ālāh / optrekken + bō' / komen

// *hālag / (vooruit)gaan + nāthā / voorwaarts gaan + jārad / afdalen* (schaduw)

m.b.t. Sanherib en de schaduw

←	
18:13 Sanherib trok op tegen alle steden van Juda	20:9 <i>vooruitgaan</i> zal de schaduw tien treden?
18:17b zij trokken op en <u>kwamen</u> te Jeruzalem	20:10 gemakkelijk is het voor de schaduw tien treden
18:17c toen zij opgetrokken en <u>gekomen</u> waren;	<i>voorwaarts te gaan</i> ;
18:25a ben ik buiten JHWH's opgetrokken ?	20:11 waarop zij was <i>afgedaald</i> op de treden
18:25b JHWH heeft mij gezegd: trek op tegen dit land	
19:23c S.: 'ik trek op tegen de hoogten van de bergen'	
19:28 JHWH: jouw overmoed tot mijn oren is opgetrokken	
-	
18:32 totdat ik <u>kom</u> en je meeneem naar een land	
19:23e Sanherib: 'ik <u>kom</u> tot zijn verste schuilplaats'	
19:27 JHWH: 'ik ken jouw uittrekken en <u>komen</u> '	
19:28a de weg waarop jij <u>gekomen bent</u>	
19:28c niet zal hij (i.e. Sanherib) <u>komen</u> in deze stad	
19:33b maar in deze stad zal hij niet <u>komen</u>	
19:33a de weg waarlangs hij <u>gekomen</u> is	

sjūv / terugtrekken (of terugkeren)

m.b.t. Sanherib en de schaduw

		←		
18:14	Hizkia: ‘ trek terug weg van mij’		20:9	of zal (de schaduw) terugtrekken tien treden?
18:24	hoe zou jij kunnen doen terugtrekken ?		20:10	terugtrekken moet de schaduw naar achter tien treden
19:7	zodat hij zich zal terugtrekken naar zijn land			treden
19:28	ik zal u (i.e. Sanherib) doen terugtrekken		20:11	hij deed terugtrekken de schaduw op de treden
19:33	hij zal terugtrekken			
19:36	Sanherib, Assurs koning ging heen en trok (zich) terug			

▪ Semantische overeenkomsten

Naast deze expliciete lexicale en grammaticale overeenkomsten zijn er ook gelijkenissen van semantische aard. In het ziekteverhaal keert Hizkia zich wenend naar de muurwand omdat hij gaat sterven (20:2-3,5). Een voor de lezer *déjà-lu* gewaarwording! In het oorlogsverhaal immers ziet Hizkia de dood in het verschiep waarop hij met rouwkleding reageert. Hij noemt het ‘een dag van benauwdheid’ (19:1,3). JHWH zorgt echter in beide verhalen voor een concrete omslag. In het ziekteverhaal stelt hij genezing en (hernieuwd) leven (20:5,7) in het vooruitzicht dat de lezer moeiteloos terugkoppelt naar de toekomstige nieuwe oogst in het oorlogsverhaal (19:29, 30-31).

▪ Andere observaties

De waargenomen terugkoppelende leesbewegingen van het ziekteverhaal naar het oorlogsverhaal (A ← A⁺) met hun identieke talige woord(groep)en en enkele semantische overeenkomsten komen zeer overtuigend over. Bovendien spelen o.i. alle gebeurtenissen zich af binnen *hetzelfde tijdsbestek* (in die dagen; d.i. het veertiende jaar)²⁶ en op *dezelfde locaties* (paleis, Jeruzalem, tempel). In beide verhalen fungeren *identieke protagonisten*: een bedreigde Hizkia, een dreigende Assyrische koning, een beschermende JHWH en een interveniërende profeet Jesaja. Een drievoudig *analoog antithetisch thema* voert daarbij de boventoon. Eerst dreigende dood *versus* genezing, dan Sanheribs macht *versus* JHWH’s macht en ten derde Hizkia’s bidden *versus* JHWH’s horen.

Alle vermelde data – (werk)woorden, namen van personen en plaatsen en thema’s – voeren als indicatoren de lezer vanuit het ziekteverhaal in 20:1-11 (A⁺) terug naar identieke of analoge homologe data in het oorlogsverhaal 18:13-19:36 (A). Deze effectieve connectoren wijzen dus op een feitelijke relatie tussen de *latere* tekst en de *eerdere* tekst (en omgekeerd). Dit zet de lezer aan om de gegevens

²⁶ De chronologie vormt een crux voor nogal wat commentatoren. Brongers (263) en Van de Born (203) menen dat Hizkia’s ziekte *vóór* Sanheribs inval plaats had terwijl Provan (263) en Jagersma (138) het *na* diens terugtocht situeren (263). Werlitz (295) plaatst het *in de tijd* van Sanheribs veroveringsveldtocht en Frettheim (205) ziet het als *parallel* aan wat er met Jeruzalem gebeurt en kwalificeert het ziekteverhaal als een *flashback*. Sweeney (420) kenmerkt het als een *uitvloei* van Jeruzalems bevrijding en stelt dat Hizkia’s bevrijding correspondeert met die van Jeruzalem. Chronologisch plaatst Rosenberg (395) het ziekteverhaal drie dagen voor diens neergang.

in het ziekteverhaal retroactief te herijken. Een kwestie van circulair lezen: eerst $A \leftarrow A^+$ en dan $A \rightarrow A^+$. De duiding van Hizkia's ziekte (A^+) wordt daardoor echt helder.

Sanheribs schaduw

Als deze intratekstuele observaties hout snijden dan bestaat er een duidelijke correlatie tussen het *sjūv* / *terugtrekken* van Sanherib en dat van de schaduw op Achaz' trap. Dan correspondeert Hizkia's paniek en wenen naar aanleiding van zijn dodelijke ziekte met zijn ineen krimpen voor Assurs koning én met zijn initieel ontbrekend vertrouwen in JHWH.

De omslag in beide verhalen – *van stervend naar springlevend én van belegering naar bevrijding* – komt er als Juda's koning zich op JHWH begint te beroepen: eerst in rouw via Jesaja met zijn daaropvolgend *optrekken* naar de tempel en dan in doodsangst met zijn gezicht naar de (tempel?)muur en zijn hoopvol vragen om een teken.

Het oorlogsverhaal bevat repetitieve Assyrische verbale bedreigingen waarbij Hizkia zich eerst niet laat zien, dan zijn kleren scheurt en ten slotte belijdend in de tempel bidt. Uiteindelijk biedt JHWH een positieve toekomst voor Hizkia en Jeruzalem: de belofte op *bevrijding* die zich uiteindelijk realiseert. Ook in het ziekteverhaal ervaart Hizkia een (doods)bedreiging, hij *bidt en weent*, waarop zijn genezing en (opnieuw) die betreffende *bevrijding* in het vooruitzicht worden gesteld! Dit driedelige repetitief scenario van **dreiging** (belegering // ziekte), **gebed** (belijdenis // smeking) en **bevrijding** (terugtrekking // genezing) wijst erop dat de twee verhalen parallel en gerelateerd gelezen dienen te worden. Wat eerst in het oorlogsverhaal uitgebreid wordt verteld, komt daarna beknopt terug in het ziekteverhaal. Identieke of analoge lexicale en syntactische data bevestigen en versterken de hier gesuggereerde relatie. De semantische overeenkomsten geven extra kleur aan betreffende parallellie.

Wat leveren deze observaties, analyses en beschrijvingen nu op voor de beeldvorming van de narratieve Hizkia?

Hizkia's negatieve beeldvorming

1. Hizkia maakt zich wel heel erg klein voor de Assyrische koning (18:14) en betaalt de schatting *eerst* vanuit JHWH's huis (tempel) en *daarna* vanuit zijn eigen paleis (huis);
2. er tekent zich een analogo patroon af van opstand tegen Assur die tot belegering leidt zoals bij Israëls koning Hosea (2 Kon. 17)²⁷ die 'kwaad deed in JHWH's ogen' (17:2). Hoewel de verteller van Hizkia zegt dat deze in dit opzicht juist 'recht doet' (18:3), loopt diens hoofdstad Jeruzalem hetzelfde risico omdat hij in deze niet op JHWH vertrouwt;

²⁷ Opstand tegen Assur → militaire represaille → onderwerping → schatting → steun bij Egypte → belegering van zijn hoofdstad (Samaria).

3. tegenover Sanheribs agressie had Hizkia meteen kunnen doen zoals hij dat gewend was: vertrouwen op JHWH (18:5). Hij steekt zich echter weg voor de Assyrische gezanten en achter zijn eigen vertegenwoordigers en hij geeft geen enkel weerwoord aan Sanherib;
4. Hizkia is enorm bang voor Sanheribs woorden. Bidden tot JHWH doet hij zelf niet want dat moet Jesaja maar doen. Hij toont zich zwak, angstig en zonder veerkracht;
5. I. Provan stelt dat Hizkia in 20:1-11 een “*attitude problem*” heeft omdat zijn gebed meer “*self-centered*” is dan in 19:15-19.²⁸

Hizkia's positieve beeldvorming

1. bij de aangekondigde dood beroept Hizkia zich op zijn (impliciet *à la David*) thoragedrag: ‘het goede in uw ogen heb ik gedaan’ (20:3). De lezer kan de logica hiervan niet vatten.²⁹ Hizkia's claim was immers terecht: de verteller had hem in zijn proloog expliciet met een prachtige cv (i.e. een op-en-top thoratrouwe koning!) gekwalificeerd (18:1-5): ‘hij heeft gedaan wat recht is in de ogen van JHWH’ (18:3). H. Jagersma concludeert te snel dat Hizkia's woorden in 20:3 niet getuigen van iemand die pretendeert altijd volledig op God te vertrouwen.³⁰ Deze lees oefening maakt juist duidelijk dat Sanheribs militaire campagne en retoriek Hizkia in zijn veertiende regeringsjaar uit zijn evenwicht brengen. Slechts tijdelijk raakt hij zijn vertrouwen kwijt totdat hij het hervindt zoals dat blijkt uit zijn tempelgebed;
2. met een indrukwekkende belijdenis doet Hizkia een emotioneel beroep op JHWH! Precies het tegenovergestelde van zijn vader en voorganger Achaz. Deze smeekt bij Jeruzalems belegering de Assyrische koning Tiglat-Pileser om *op te trekken* en hem *te verlossen* (‘*ālēh w^ēhōsjī ‘ēnī mīkkaf ... / trek op en verlos mij uit de hand van ... - 16:7*’);³¹
3. tegelijkertijd bewijst Hizkia er (theologisch) van overtuigd te zijn dat JHWH de enige levende God is. Verder stelt hij dat alle koninkrijken dát te weten zullen komen.

De tekstuele lezing binnen het ziekteverhaal (A⁺) en van daaruit de intratekstuele retrograde leesbeweging tekstafwaarts *naar* het oorlogsverhaal (A ← A⁺) brengen dus duidelijke homologen naar de oppervlakte. Zij fungeren als connectoren en retroactief leveren zij *tekstopwaarts* A → A⁺ de volgende duidingen op:

1. Hizkia's ziekte en genezing kunnen zondermeer als metafoor worden gekwalificeerd. Eerst voor zijn verlamming tegenover de Assyrische belegering en Sanheribs woorden met daarna zijn hoop

²⁸ Provan, *1 and 2 Kings* 263.

²⁹ Zeker als de lezer weet heeft van o.a. Deuteronomium 5:33 en 28:1-14.

³⁰ Jagersma, *2 Koningen* 2 140.

³¹ Zo ook P. Abadie die opmerkt dat Hizkia tegenover een dergelijk dilemma een positieve omzetting (*inversion*) van Achaz blijkt te zijn. ‘Ezéchias entre puissance et périls’, 2007, 16-22 in: P. Abadie, *Jérusalem la fin d'un royaume*, Biblia 58, Paris 2007, 16-22.

op de bevrijding van Jeruzalem. De vooruitgaande schaduw op Achaz' zonnewijzer / trap met *vooruitgaan, naar beneden gaan en afdalen*, symboliseert het *optrekken* en *komen* van het Assyrische leger. Het *terugtrekken* van die schaduw fungeert als symbool voor Sanheribs *terugtrekken* naar zijn thuisland. Bijgevolg dient de lezer niet te concluderen dat de hele kosmos van Hizkia's gebed afhing en ... er ook niet door ontregeld werd!

2. zijn ziekte symboliseert dus zijn gebrek aan vertrouwen in JHWH in de periode van Sanheribs militaire campagne tegen Juda en bij het begin van Jeruzalems beleg. Dit verklaart meteen zijn afwezigheid tijdens de onderhandelingen van beide gezantschappen;
3. Hizkia's hartverscheurend beroep op JHWH met vermelding naar zijn thoragedrag (in A⁺) – dat terugverwijst zijn regeringsjaren vóór zijn opstand tegen Sanherib (18:7) – samen met zijn belijdenis waarin hij zijn absoluut vertrouwen in JHWH formuleert (in A), genereren beide JHWH's positieve respons. Hizkia zal genezen en samen met Jeruzalem worden gered;
4. het *korte* ziekteverhaal blijkt dus een metafoor voor het *lange* oorlogsverhaal. Bijgevolg verwijst de woordgroep 'in die dagen' (20:1) naar het veertiende jaar van Hizkia's regering (18:13). Daarnaast worden alle ongerijmdheden of ongrammaticaliteiten die de lezer bij zijn lectuur van de independente tekst A⁺ gewaar werd intratekstueel via A opgehelderd.

De onderhavige lees oefening waarbij de lezer in het ziekteverhaal A⁺ ongerijmdheden aantreft die hem doen terugkoppelen naar het oorlogsverhaal A (i.e. de intertekst) onderschrijft M. Riffaterres theorie. Deze stelt dat de lezer niet alleen op het spoor komt van de intertekst via een heterogeniteit in de tekst maar ook door de aanwezigheid van een ongrammaticaliteit (*agrammaticalité*).³² Hij definieert die laatste als volgt: "Het betreft elk tekstueel gegeven dat aan de lezer het gevoel geeft dat een regel geweld wordt aangedaan, ..." ³³ (hier bv. de kosmos die ontregeld wordt). Het gaat dus om teksten "die semantische anomalieën vertonen als men ze op de werkelijkheid betreft: alleen de omweg via de intertekst kan de lezer elke ongrammaticaliteit die hij tegenkomt analyseren en begrijpen".³⁴ Deze ongrammaticaliteit kan op lexicaal, syntactisch of semantisch niveau liggen. Telkens wordt zij als een vervorming van een norm of een onverenigbaarheid met de context aanvoeld. Zij dringt een beeld van de intertekst op, want "zij laat hem aanvoelen dat er voor deze moeilijkheid een oplossing voorhanden is".³⁵ N. Piégay-Gros vult aan: "De ongrammaticaliteit moet de lezer waarschuwen. Neemt hij het raadsel waar, dan lost hij het op met een beroep op de intertekst waarvan de ongrammaticaliteit het spoor teken is. Een dergelijke benadering van de gewaarwording impliceert een erudiete lezer die de details van de tekst interpreteert. De herkenning van de intertekstualiteit, zijn identificatie en het in het licht stellen van waar het om draait, zijn hier sterk verbonden. Eenmaal de intertekst herkend – of deze

³² Dit vertegenwoordigt een gebrek aan grammaticaliteit, N. Piégay-Gros, *Introduction à l'intertextualité*, Paris 1996, 95.

³³ Riffaterre, 'La trace' 6.

³⁴ S. Rabau, *L'intertextualité*, Paris 2002, 23.

³⁵ Riffaterre, 'La trace' 6

zich openlijk laat lezen of er een tegenstrijdigheid hem verraadt in het fragment dat hem oproept – is het aan de lezer, die wordt opgehouden door deze moeilijkheid die hij poogt op te helderen, om deze te identificeren".³⁶

Partiële conclusie

In 2 Koningen 18:13-19:36 (A) speelt dus de oorlogsretoriek tussen Sanherib en JHWH de boventoon. In het openbaar richt Assurs koning zijn overmoedige en krenkende woorden immers heel nadrukkelijk op Hizkia's God JHWH over wie hij beweert dat deze beslist niet te vertrouwen valt. Hizkia reageert daarop met zijn belijdenis dat JHWH 'de levende' en 'enige God' is. Daarmee verwoordt hij met klem zijn vertrouwen in hem en gaat ervan uit dat JHWH werkelijk zal bevrijden (19:19)!

De geregistreerde lexicale, grammaticale en literaire data in deze parallelle en aan elkaar gelinkte verhalen over oorlog en ziekte van 2 Koningen 18:13-20:1-11 (A-A⁺) zullen de lezer vlot doen terugkoppelen naar eerdere oorlogsverhalen. Op voorwaarde natuurlijk dat hij de aan Koningen voorafgaande boekrollen binnen de Enneateuch (Genesis-Samuël) heeft gelezen en ... dat zijn geheugen hem niet in de steek laat. Betreffende data zullen hem als indicatoren hoe dan ook op het spoor brengen van het oorlogsverhaal in 1 Samuël 17. Het loont de moeite om die talige en literaire signalen serieus te nemen en te onderzoeken of zij voldoende overtuigen om van een onderlinge intertekstuele relatie tussen 2 Koningen 18:13-20:11 (A-A⁺) en Samuël 17 (B) te kunnen spreken.

---

³⁶ Piégay-Gros, *Introduction* 96,97.

Intertekstueel lezen van 2 Koningen 18:13 – 19:37 (A) & 1 Samuël 17 (B)

In de Enneateuch treft de lezer het verhaal van Goliat aan in 1 Samuël 17 (B) dat net zoals het Sanheribverhaal (A) tot het oorlogsverhaalgenre hoort. Dit versterkt hun onderlinge relatie. Beide oorlogsverhalen tonen een overtuigende analoge narratieve logica met de gebruikelijke ingrediënten.

Narratieve logica

▪ aankondiging strijd:	tijd, locatie, komst van de vijand
▪ introductie strijd:	verzameling en opstelling van Filistijnen en Assyriërs
▪ intimidatie:	verschijning en grote woorden van Goliat en Sanherib
▪ invocatie:	van goden, JHWH of koning van Assyrië
▪ verlamvend effect:	op Saul en op Hizkia
▪ verbale repliek:	van David, JHWH en Hizkia
▪ effectieve strijd:	beschrijving met of zonder geweld
▪ overwinning:	van David en van JHWH's bode
▪ beëindiging:	vluchten en / of afdruppen vijand: Filistijnen en Assyriërs
▪ epiloog:	definitief resultaat

A en B bezitten ook andere ingrediënten die bij oorlogsverhalen horen:

▪ leger:	van Filistijnen (17:1, 4, 20, 46) <i>en</i> Assyriërs (18:17; 19:35)
▪ vrezen:	Israëlieten (17:11, 24) <i>en</i> Hizkia die niet moet vrezen (19:6);
▪ attributen:	o.a. zwaard, speer, stok, slinger, stenen <i>en</i> paarden, ruiters, wagens, rietstaf
▪ lijken en gevallen:	lijken (17:46) en gevallen (17:52) van Filistijnen (17:52) <i>en</i> van Assyriërs (19:35)
▪ zwaard	van Saul en van Goliat (17:39, 45, 52) <i>en</i> David claimt dat JHWH niet verlost door het zwaard (47);
met het zwaard doden	eerst zonder zwaard (50) daarna doodt David Goliat met diens eigen zwaard (52). Bij Sanherib heet het dat JHWH hem met het zwaard zal doden (19:35) maar dat doen uiteindelijk zijn zonen (19:37)

Deze oorlogsverhalen lijken als geleiders te fungeren om de koppeling tussen enerzijds de hoofdrolspelers Goliat en Sanherib en anderzijds die van David en Hizkia te activeren. Of beide verhalen effectief als intertekstueel gerelateerd en gekwalificeerd moeten worden hangt af van de soort, de relevantie (i.e. functie / kwaliteit) en de kwantiteit van hun talige, semantische en literaire overeenkomsten. Met andere woorden of de belangrijkste lexicale, syntactische en eventueel semantische elementen uit het Sanheribverhaal ook in het Goliatverhaal voorkomen en als homologen kunnen worden gekarakteriseerd.

W. van Peer stelt dat weinigen zullen twisten over het feit dat "intertextualiteit met herhaling te maken heeft"³⁷ en dat het kadert "in de algemene theorie van het parallellisme in de literatuur". D. Marguerat en A. Curtis merken op dat "men is gaan beseffen dat de herinnering aan een eerdere tekst niet alleen gold via de ontlening van woorden of van zinnen, maar ook via het hernemen van een thematiek of een literair genre".³⁸ In het spoor van O. Miller, die stelt dat er theoretisch een oneindig aantal van die verbindingen bestaan³⁹ suggereert W.S. Vorster dat slechts die interteksten van belang zijn die in vergelijkbare contexten werden gebruikt. Hij geeft het voorbeeld van geboorteverhalen die naar andere geboorteverhalen verwijzen.⁴⁰ Een uitgesproken geval van generieke intertekstualiteit.

U. Eco wijst erop dat allerlei associaties uit het lexicale reservoir van het leesgeheugen van de lezer een *informatieve sturing* op gang brengen. Hij concludeert dan ook dat een onbekwame lezer in het beste geval een andere tekst creëert. Kortom: "De lezer wordt strak gedefinieerd door de lexicale en syntactische organisatie van de tekst. De tekst is niets anders dan de semantisch-pragmatische productie van zijn eigen modellezer".⁴¹

Talige dimensie

In beide oorlogsverhalen worden het begin en het einde duidelijk gemarkeerd:

1	de Filistijnen verzamelden hun leger tot de strijd en trokken zich samen te Soko	18:13	in het 14 ^{de} jaar trok op de koning op tegen alle versterkte steden van Juda en bezette ze
57	de verslagenen van de Filistijnen lagen op de weg	19:35	JHWH's bode ging uit en sloeg in het leger van Assur 185.000 man! Toen men vroeg in de morgen opstond, zie, zij allen waren lijken.

Op grond van zijn geheugen (of van de concordantie) komt de lezer via terugkoppelende leesbewegingen een arsenaal van hoofdzakelijk lexicale overeenkomsten op het spoor. Hier volgt een overzicht met de vermelding van hun frequentie:

³⁷ W. van Peer, 'Intertextualiteit: traditie en kritiek', *Spiegel der Letteren* 29 (1987) 16.

³⁸ D. Marguerat, & A. Curtis, (éds.), *Intertextualités. La Bible en échos*, Genève 2000, 6.

³⁹ O. Miller, 'Intertextual Identity', in: M.J. Valdés & O. Miller, *Identity of the Literary Text*, Toronto, 1985, 24-25.

⁴⁰ W.S. Vorster, "Intertextuality and Redaktiongeschichte" in: S. Draisma (ed.), *Intertextuality in Biblical Writings*, Kampen 1989, 21.

⁴¹ U. Eco, *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington, 2003, 10.

**12 retrograde leesbewegingen
omtrent ‘redden / verlossen’**

1 Samuël 17	←	2 Koningen 18-20:11
nātsal / redden (3x) + <u>jāsha’ / verlossen</u> (1x) (<i>JHWH – David</i>)	←	nātsal / redden (12x) + <u>jāsha’ / verlossen</u> (2x) (<i>JHWH – de goden – Hizkia</i>)
35 ik liep hem na, sloeg hem en redde het		18:2 Hizkia kan jullie niet redden
37a <i>JHWH</i> , die mij heeft gered		9
37b hij (<i>JHWH</i>) zal mij ook redden		30 redden , ja redden zal ons <i>JHWH</i>
		32 <i>JHWH</i> zal ons redden !
		33 heeft soms kunnen redden , ja redden één van <i>de goden</i> van volken...?
		34 hebben zij (i.e. <i>de goden</i>) soms Samaria gered ?
		35a wie onder al <i>de goden</i> van de landen, die hebben gered hun land ...?
		35b dat <i>JHWH</i> Jeruzalem zou kunnen redden
		19:11 zou jij (Hizkia) dan gered worden?
		19:12 hebben soms <i>de goden</i> van de volken hen gered ?
47a opdat deze gehele menigte moge weten, dat <i>JHWH</i> niet <u>verlost</u> door zwaard en speer		19:19 <i>JHWH</i> , onze God, <u>verlos</u> ons
		19:34 ik (<i>JHWH</i>) zal deze stad beschermen om haar te <u>verlossen</u>
		20:6 ik (<i>JHWH</i>) zal je redden

**7 retrograde leesbewegingen
omtrent ‘uit de hand(palm)’ en twee ‘in de hand’**

1 Samuël 17	←	2 Koningen 18-20:11
<i>nātsal</i> mijjad / redder uit de hand van (2x)	←	<i>nātsal</i> + <i>jāsja’</i> mijjad / uit de hand (6x) // <i>nātsal</i> <u>mikkaf</u> / uit de handpalm (1x)
37a <i>JHWH</i> , die mij heeft <i>gered</i> uit de hand van de leeuw		18:29 hij kan u niet <i>redder</i> uit mijn hand
37b hij zal mij ook <i>redder</i> uit de hand van deze Filistijn		33 heeft soms kunnen <i>redder</i> , ja <i>redder</i> één van de goden van de volken zijn land uit de hand van de koning van Assur?
		34 hebben zij soms Samaria uit mijn hand <i>gered</i> ?
		35a wie onder al de goden der landen, die hebben <i>gered</i> hun land uit mijn hand , ...
		35b dat <i>JHWH</i> zou kunnen <i>redder</i> Jeruzalem uit mijn hand ?

19:19 JHWH, onze God, verlos ons **uit zijn hand**;

20:6 ik zal u **uit de handpalm** van de koning van Assur redden

nātan b^ojad / geven in de hand (2x)
// sāgar b^ojad / overleveren in de hand (1x)

← nātan b^ojad / geven in de hand (2x)

46b en hij (JHWH) geeft jou **in onze hand**

30 zodat deze stad niet wordt gegeven in de hand van de koning van Assur

47 hij geeft jullie **in onze hand**

19:1 Jeruzalem zal niet **in de hand** van de koning van Assur gegeven worden.

46a deze dag zal JHWH jou **in mijn hand** overleveren

8 retrograde leesbewegingen omtrent ‘horen’ (woorden / inhoud)

1 Samuël 17

←

2 Koningen 19

sjāma^o / **horen** + d^ovarim / woorden (3x)

←

sjāma^o / **horen** + d^ovārīm / woorden (5x)
& **sjāma^o** / **horen** + inhoud ervan (3x)

11 toen Saul en geheel Israël deze woorden van de Filistijn **hoorden** ...

1 zodra Hizkia (deze woorden) **hoorde**, scheurde hij zijn klederen

23 hij sprak dezelfde woorden als altijd, en David **hoorde** ze

4 wellicht **hoort** JHWH al de woorden van de maarschalk

31 de woorden die David gesproken had, werden **gehoord** ...

4 hij zal hem straffen om de woorden die JHWH heeft **gehoord**

6 vrees niet voor de woorden die jij hebt **gehoord**

16b **hoor** de woorden van Sanherib ...!

11 jij hebt zelf **gehoord** wat ...

16a neig je oor JHWH en **hoor** ...

25 heb jij het dan niet **gehoord** dat ik ...?

4 + 2 retrograde leesbewegingen omtrent ‘tarten / beledigen’ van ‘de levende God’

1 Samuël 17⁴²

←

2 Koningen 19

chārēf / **tarten** (6x)

←

chārēf / **tarten** (4x) + **gadaf** / **beledigen** (2x)

⁴² P. Chalupa meldt resp. 4x en 7x ‘tarten’ in 1 Kon. 19 en in 1 Sam. 17. In het tweede geval betreft hij er echter het nomen *chēppāh* bij. P. Chalupa, ‘Erneuerung des Königtums im ersten Buch Samuel (1 Sam 11,14-15)’ in: M. Oeming & P. Slama (eds), *A King like All Nations. Kingdoms of Israel and Judah in the Bible and History*. Beiträge zum Verstehen der Bibel Band 28, Zürich, 2015, 132.

	+ ʿēlōhīm chajjīm / <u>de levende God</u> (2x) door de Filistijn Goliat		ʿēlōhīm chāj / <u>de levende God</u> (2x) door de Assyrische koning Sanherib
10	ik (i.e. de Filistijn) tart heden Israëls leger	4	Assurs koning om <u>de levende God</u> te tarten
25	hij (i.e. Goliat) komt om Israël te tarten!	6	de gezanten van de koning van Assur mij (i.e. JHWH) hebben beledigd
26	dat hij (i.e. de Filistijn) het leger van <u>de levende God</u> tart	16	hoor Sanheribs woorden ... om <u>de levende God</u> te tarten
26	die het tarten van Israël afwentelt (door de Filistijn)	22	<u>de heilige Israëls</u> hebt jij (i.e. Sanherib) getart
36	hij (i.e. de onbesneden Filistijn) heeft het leger van <u>de levende God</u> getart	22	... en beledigd
45	JHWH de God van Israëls leger die jij (i.e. de Filistijn) hebt getart	23	door uw gezanten hebt jij (Sanherib) JHWH getart

Naast deze opvallende correlaten tussen beide oorlogsverhalen verdienen twee terugkoppelende leesbewegingen een vermelding. Heel markant voegen zij kleur toe aan Hizkia's en Davids belijdenissen én aan de relatie tussen JHWH en beide hoofdrolspelers.

	1 Samuël 17	←	2 Koningen 19
	jāda' / weten + ʿēlōhīm // <u>jhwh</u> (2x)	←	jāda' / weten + ʿēlōhīm // <u>jhwh</u> (2x)
46	opdat <i>de hele aarde</i> wete , dat Israël een <u>God</u> heeft	19:19	<i>alle koninkrijken van de aarde</i> zullen weten dat jij, <u>JHWH</u> , alleen <u>God</u> bent.
47	opdat <i>deze hele menigte</i> wete dat <u>JHWH</u> niet verlost door zwaard en speer.		

	1 Samuël 17	←	2 Koningen 18
	jhwh jihjè ʿimmākḥ / JHWH zal zijn met jou	←	jhwh hājā ʿimmō / JHWH was met hem
37	Saul zei tot David: Ga, en JHWH zal zijn met jou	18:7	JHWH was met hem

Literaire dimensie

In beide oorlogsverhalen (A en B) springen analoge *retorische* kenmerken⁴³ in het oog. Zij presenteren elk een plot volgens het klassieke patroon van de piramidestructuur zoals de onderstaande tabel laat zien. De thematische aspecten met hun sfeer, gelaagdheid en dynamiek komen sterk uit de verf. De parallelie tussen beide plots kan de lezer niet *niet* opmerken. Beide oorlogsverhalen

⁴³ Binnen deze beperkte bijdrage komen stijlobservaties en structuuranalyses niet aan bod.

beginnen met een bedreiging die aan het eind is afgewend. Het initiële probleem bestaat er uit dat de aanvallers (Filistijnen en Assyriërs) sterker zijn en zich ook sterker wanen dan de verdedigers (Israëlieten en Jeruzalemmers).

<i>Retorische dimensie</i>	1 Samuël 17 (B)	2 Koningen 18:13-19:37 (A)
<i>oorlogsverhaalgenre</i>	in narratief kader	in narratief kader
<i>tijdvak</i>	<ul style="list-style-type: none"> Filistijnse aanval tijdens Sauls regering 	<ul style="list-style-type: none"> Assyrische aanval tijdens Hizkia's regering
<i>locatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> in het Terebintendal in Juda 2 	<ul style="list-style-type: none"> bij de muren van Jeruzalem in Juda 26
<i>plot</i>		
inleiding: oorlog!	<ul style="list-style-type: none"> Filistijnen verzamelen zich en legeren zich te Efes-Dammim 1 	<ul style="list-style-type: none"> Sanherib trekt op tegen alle steden in Juda en bezet ze 18:13
opkomende handeling: intimidatie	<ul style="list-style-type: none"> Filistijnen stellen zich op t.o. Israëlieten 2 Goliat gaat uit en stelt zich op met machtsvertoon (wapenuitrusting!) 4-7 Goliat roept en intimideert 8-10 Goliat tart Israël en Israëlieten horen zijn woorden en vrezen zeer 11 	<ul style="list-style-type: none"> legermacht trekt op en komt bij Jeruzalem en stelt zich op bij de waterleiding 17 maarschalken roepen en intimideren met machtsvertoon (2000 paarden!) 19-23 'JHWH heeft tegen mij gezegd: trek op tegen dit land en verwoest het!' 25
verwikkeling complicatie 1: vertragend intermezzo	<ul style="list-style-type: none"> 40 dagen bedreiging 16 Israëlieten vrezen zeer 24 hij tart de levende God 26 broer Eliab verwijt Davids overmoed 28 David antwoordt niet 29 	<ul style="list-style-type: none"> spreek a.u.b. Aramees 26 maarschalk roept in het Judees tot het volk 'JHWH kan niet uit mijn hand redden! 35 'laat u niet door Hizkia misleiden!' 32 het volk antwoordt niet 36
verwikkeling complicatie 2: moed (niet) verliezen	<ul style="list-style-type: none"> David: laat niemand om Goliat de moed verliezen! 32 Saul: jij kunt dit niet ... Een krijgsman! 33 hij heeft de levende God getart 36 JHWH heeft mij gered en zal mij redden 37 	<ul style="list-style-type: none"> Hizkia scheurt zijn kleren en doet rouwgewaad aan 19:1 'er is geen kracht meer om te leven' 3 Sanherib komt de levende God tarten 4 JHWH: 'ik vel hem met het zwaard' 6-7
climax woordenstrijd: belachelijk maken	<ul style="list-style-type: none"> de Filistijn komt op David af 41 Goliat: jij komt met een stok naar mij! 43 David: 'Israëls God die jij hebt getart zal jou aan mij overleveren 45 ik zal u verslaan opdat de hele aarde wete dat Israël een God heeft en dat JHWH niet met zwaard en speer verlost 46-47 	<ul style="list-style-type: none"> Sanherib stuurt maarschalk naar Hizkia 8 S.: de goden konden niet redden 12-13 Hizkia bidt: 'om de levende God te beledigen' 14-16 verlos ons uit zijn hand opdat alle koninkrijken van de aarde weten dat jij JHWH, alleen God zijt 19
kantelmoment: succesvolle aanval	<ul style="list-style-type: none"> Goliat valt aan 48 David rent op Goliat af en verslaat hem zonder zwaard 49 	<ul style="list-style-type: none"> JHWH: ik zal mijn haak in zijn neus slaan ... en jou doen terugtrekken langs de weg waarop jij gekomen bent'28
ontknoping: overwinning	<ul style="list-style-type: none"> David doodt de Filistijn en hakt zijn hoofd af 51 	<ul style="list-style-type: none"> JHWH's bode doodt 185.000 Assyriërs 35
afnemende handeling: terugtocht	<ul style="list-style-type: none"> de Filistijnen vluchten 51 Israëlieten achtervolgen hen tot aan de poorten van Ekron 52 	<ul style="list-style-type: none"> Sanherib trekt zich terug 36 hij blijft in Nineve 36
slot: compleet succes	<ul style="list-style-type: none"> Filistijnse lijken tot Gat en Ekron 52 Israëlieten plunderen de legerplaats van de Filistijnen 53 	<ul style="list-style-type: none"> hij buigt zich neer in de tempel van zijn god Nisrok. Zijn twee zonen doden hem met het zwaard 37
epiloog	<ul style="list-style-type: none"> Goliats hoofd naar Jeruzalem (waar David later koning wordt) 54 Goliats wapenen in zijn tent 54 	<ul style="list-style-type: none"> Sanheribs zonen vluchten 37 zoon Esarhaddon koning in zijn plaats 37

De door David en JHWH geuite beweringen anticiperen op de uitkomst: ‘ik zal verslaan en JHWH zal redden’ (B) en ‘hij zal terugtrekken en ik zal hem door het zwaard vellen’ (A). Met dubbele nadruk op de vrees van Saul en de Israëlieten die parallel is aan Hizkia’s scheuren van zijn kleren en het aantrekken van rouwgewaden door hem en zijn gezanten evolueert het *van een dieptepunt naar een hoogtepunt*: Filistijnen en Goliat zijn dood en diens hoofd naar Jeruzalem is vergelijkbaar met de 185.000 Assyrische lijken en het bevrijde Jeruzalem.

De sterke retoriek van de hoofdrolspelers David (B), JHWH en Hizkia (A) gaat in tegen de intimiderende woorden van hun tegenspelers Goliat, Saul (B) en Sanherib (A). Aan beide kanten leveren hun hulpspelers (Eliab, Jesaja, gezanten) een bijdrage. Verder geen gebrek figuranten: Davids broers, Israëlieten, Filistijnen (B), volk op de muur, goden en volken (A). Ook de verteleffecten werken toe naar een happy end: enerzijds Goliats dood met het verslagen Filistijnse leger en anderzijds het verslagen Assyrische leger met Sanheribs dood.

Het thema draait dus om de eer van JHWH (met de sleutel[werk]woorden *tarten en beledigen*) en Davids en Hizkia’s (al dan niet) vertrouwen in hem (met *redden en verlossen uit zijn hand en het weten*). Dit laatste blijkt uit hun belijdende woorden en de daaraan gelieerde tegenacties. Bij David is zijn JHWH-vertrouwen er de hele tijd hoewel de verteller dit niet expliciet vermeldt. Volgens het leesparcours heeft Hizkia dat vóór Sanheribs militaire veldtocht (18:5) wel maar verliest hij het tijdens de twee toespraken (18:13-19:13) om er daarna al belijdend weer blijk van te geven (19:14-19).

Het vertellerscommentaar over Hizkia dat voorafgaat aan Sanheribs oorlogsverhaal klinkt heel positief: ‘hij was voorspoedig waarheen hij ook uittrok’ (2 Kon. 18:7b), ‘hij deed recht in de ogen van JHWH’ (18:3) en ‘*JHWH was met hem*’ (18:7a). Zij klinken als een meervoudige echo van de analoge woordgroepen over David die B omringen: het ‘*JHWH is met hem*’ in Sauls mond (1 Sam. 16:18) en het vertellerscommentaar ‘David was voorspoedig waarheen Saul hem ook zond’ en concluderend ‘dit was goed in de ogen van het volk en van de dienaren van Saul’ (18:5).

Hizkia's narratieve beeldvorming

Het tekstueel, intratekstueel en intertekstueel lezen naar aanleiding van het ziekteverhaal (2 Kon. 20:1-11 - A⁺) vervolledigt Hizkia's narratieve beeldvorming. Als independente tekst blijkt hij geen drager te zijn van een maximale betekenis. De aanwezige anomalieën blijven onopgehelderd. De lezer kan echter naar oplossingen zoeken binnen Hizkia's verhalencyclus (en specifiek binnen het oorlogsverhaal A) of binnen de Enneateuch. Daarvoor moet hij indicatoren (bv. 'op de derde dag zul jij naar de tempel optrekken') opmerken die hem *tekstafwaarts* naar een of andere intertekst sturen. Treft hij daarin identische herhalingen aan (bv. 'hij trok op naar de tempel') dan helpen deze connectoren hem – afhankelijk van de evidentiegraad van hun overeenkomsten en verschillen – enerzijds om de anomalieën te ontsluiten. Anderzijds om de relatie tussen betreffende *intertekst* (A) en de *latere* tekst (A⁺) als achtereenvolgens bron- en absorptietekst⁴⁴ te kwalificeren. Zo komt er een semantische dialoog op gang die hem coacht om vanuit de intertekst(en) A (en B) *tekstopwaarts* A⁺ retroactief te duiden.

De circulaire leesbewegingen *van het ziekteverhaal* (A⁺) *naar de twee oorlogsverhalen* (A en B) *en terug* vertegenwoordigen zodoende interpretatieve stappen. Zij verdringen of elimineren eerdere subjectieve of onjuiste interpretaties (bv. omtrent zijn sterven). Het *niet-gezegde* over Hizkia in de latere tekst (A⁺) zoals de reden van zijn dodelijk ziekte, wordt door *het-gezegde* in de eerdere tekst (A) – hij vertoont zich niet en bedrijft rouw – gerecupereerd. Een kwestie van *impliciet* in het ziekteverhaal (A⁺) en *expliciet* in het oorlogsverhaal (A). Tekst A⁺ zegt dus meer dan hij letterlijk uitspelt.

Het ziekteverhaal (A⁺) moet de lezer niet letterlijk of historiografisch opvatten maar als metafoor. Deze daagt hem uit om zijn eventuele romantische en of dramatische voorstellingen te demystificeren. Wie de interteksten (resp. A en B) niet kent, de analeps(en) of terugverwijzing(en) of het spoor (de sporen) van de flashback niet opmerkt, komt (resp.) bij A⁺ en A tot onnauwkeurige duidingen. Deze verplichte intra- en intertekstualiteit komt voort uit de tekst(en) en hangt dus niet af van de lezer. Hij krijgt immers talige en semantische signalen *opgedrongen* en hun doorzichtigheid *dwingt* hem tot decoderen en geprogrammeerd semantiseren. Al met al blijkt de uitgevoerde lees oefening met haar resultaten het belang te onderstrepen van de synergie tussen herhalingen en het lezersgeheugen. Kortom van de bewuste *déjà-lu* ervaring(en).

---

⁴⁴ S. Seiler noemt in zijn bijdrage 'Intertextualität' in: H. Utzschneider & E. Blum (Hrsg.), *Lesarten der Bibel. Untersuchungen zu einer Theorie der Exegese des Alten Testaments*, Stuttgart 2006, 277-278 de volgende benamingen: Referenztext – Manifesten Text (Lachman); Quellentext – Rezipierender Text (Utzschneider); Prätext – Folgetext (Trimpe); alludierter Text – alludierender Text (Helbig); hypotexte – hypertexte (Genette); source text – target text (Plett). Verder vermelden we texte référé – texte référent (Riffaterre) die eventueel met verwijzingstekst en verwijzende tekst kunnen worden weergegeven.

De terugkoppelende leesbewegingen van het Hizkiaverhaal in 2 Koningen 18:1-12; 18:13-19:37 en 20:1-11 (A* ; A en A⁺) naar het Davidverhaal in 1 Samuël 17 (B) brengen talige en literaire connectoren aan het licht. Zij geven aanleiding om Goliats oorlogsverhaal op te vatten als een intertekst van Sanheribs oorlogsverhaal. In de leesvolgorde – binnen de Enneateuch (Gen.-Kon.) – valt de eerste tekst (1 Sam. 17) dus als *brontekst* te kwalificeren en de tweede (2 Kon. 18-20:11) als *absorptietekst*.⁴⁵ De meervoudige talige en literaire correlatie is zó overtuigend dat de lezer niet anders kan dan de door hem gelezen tekst (A - A⁺) – retroactief semantisch te herijken en bijgevolg o.a. Hizkia's beeldvorming aan te passen. Tijdens het lezen heeft deze beeldvorming dus telkens een voorlopig karakter. Zij verschuift meerdere malen en vergt daarom continuele herijkingen en aanpassingen.

Deze gestuurde circulaire (intertekstuele) lectuur leert immers dat de verteller de narratieve Hizkia presenteert als een *Davidfiguur* en de narratieve Sanherib als een *Goliatfiguur*. P. Abadie noemt deze laatste als hij weer terug thuis is 'de nieuwe Goliat' (*le nouveau Goliat*).⁴⁶ Alleen aan het begin van de oorlogscrisis beantwoordde Hizkia niet (meer) aan Davids imago. Hij had toen veel weg van de angstige en geparalyseerde Saul. Aanvankelijk spiegelde Hizkia de attitude van David (18:1-8) maar vanwege Sanheribs militaire en verbale dreiging vergde het tijd voor hij weer vertrouwen en moed *à la David* wist op te brengen. Dan bleek hij in staat om met zijn belijdenis in diens voetsporen te stappen en hem in dat opzicht zelfs te overtreffen! Zo heeft de verteller een spanningsboog gecreëerd tussen *vrees-sterven* en *moed-leven* die worden gegenereerd door het duo *niet-wel vertrouwen* in JHWH. Hizkia's woordenstrijd (A) spiegelt niet alleen Davids verbaal optreden (B) maar fungeert ook als metafoor voor het gevecht van zijn voorvader (B).

Met het oog op die strijd hint David op JHWH's inmenging of bijstand – die hij op eerdere ervaringen stoelt – maar hij vecht zelf (B). Qua strijd komt Hizkia er in het Sanheribverhaal (A) helemaal niet aan te pas want die neemt JHWH voor zijn rekening.

De anomalie omtrent Goliats hoofd dat David naar Jeruzalem brengt en die de lezer in B als een ongrammaticaliteit (een anachronisme!) ervoer, krijgt dankzij de absorptietekst A een plausibele

---

⁴⁵ P. Claes' *architekt* ('Bepaalde en algemene intertextualiteitstheorie' in: P. Claes, *Echo's echo's. De kunst van de allusie*, Amsterdam 1988, 173 wekt o.i. de indruk dat het (historisch) om een allereerste tekst zou gaan en riskeert o.a. redactionele reflecties te suggereren die niet met onze opzet sporen. Met het oog op semantische helderheid vermijden wij zowel E. van Woldes benaming *genotekst* (als "de oorspronkelijke tekst" uit 'Van tekst via tekst naar betekenis. Intertekstualiteit en haar implicaties', *Tijdschrift voor Theologie* 30 (1990), 337) als Claes' *fenotekst* uit 'Bijzondere en algemene intertextualiteitstheorie', *Spiegel der Letteren* 29 (1987), 12. Wij geven de voorkeur aan het duo *bron-* en *absorptietekst*. *Brontekst* heeft immers de connotatie van een reservoir waaruit een latere tekst elementen put, opneemt en absorbeert en daarom lijkt de term *absorptietekst* adequaat voor die latere tekst.

⁴⁶ Abadie, 'Ezéchias entre puissance et périls' 16-22.

oplossing. David en Hizkia rekenen immers beiden af met een supermachtige en arrogante vijand die JHWH krenkt. David doet dat belijdend en fysisch, Hizkia louter belijdend. Bijgevolg fungeert de Filistijn Goliat als een efficiënte metafoor voor de Assyriër Sanherib.

Lezers van het Goliat- en van het Sanheribverhaal leren van de verteller(s) dat men niet bang moet zijn voor de militaire en retorische intimidatie van overmoedige tegenstanders. Volgens hem (hen) is het essentieel is om zelf ootmoedig en belijdend op te komen voor de ene levende God. Niet Sauls en Achaz' daden en woorden maar die van David en Hizkia sporen aan om tot vertrouwen in hem. De synergie tussen laatstgenoemde en JHWH werkt als een antidotum tegen onderdrukkende machten: terwijl de mens al belijdend alle eer aan JHWH geeft, zet hij zich in zijn crisissituatie zo goed mogelijk in.

Op het gebied van de uitleg maakt deze lees oefening ten eerste duidelijk dat linguïstisch, literair en intertekstueel lezen en analyseren aanspoort tot historische en wetenschappelijke *nuchterheid*. De onderzochte teksten hebben geen referentiële functie maar een *literair ideologisch / theologisch* oogmerk. Ten tweede dienen onduidelijkheden, moeilijkheden en ongrammaticaliteiten niet onmiddellijk te worden geïnterpreteerd als redactionele ingrepen noch meteen als instrumenten voor redactionele opdelingen. Het diachrone reflecteren gebeurt daarom het best *na* het talig en literair lezen. En tenslotte blijkt dat de bijbelexegese gebaat is bij analytische methoden die de taal- en literatuurwetenschappen aanreiken omdat zij een complementaire, convergerende en corrigerende werking bewijzen.